Førsteblad

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 23. Fylke: Akershus

Tilleggsspørsmålnr. Herad: Hurdal.

Emne: Bordskikk til hverdags. Bygdelag:

Oppskr. av: Oskar Archbold. Gard:

(adresse): Hurdal i Romerike. G.nr. 19. Br.nr. 6.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. av egen kilde.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1) I ældre tider som også nu tildags inntok de sine måltider ved langbordet på kjøkkenet.

2) På bondegårdene her i Hurdal var det i gamle dager almindelig at gårdens familier spiste sammen med tjenere og biefolk på kjøkkenet. Det var kun på de aller største gårder her, hvor sjølbanden var av høi byrd, var embedsmann, eller hadde titel som prapritor e. l. at gårdens familie spiste sine måltider i dagligstuen, som dette rummet het. I den senere tid er det skik og bruk her at husbandsfamilien inntar måltidene sammen med arbeidsfolket ved langbordet på kjøkkenet.

3) Både husbandsfolket og de øvrige tjenerskap spiser sine måltid på samme tid av dagen

4) Husbandsfolk og tjenere spiser av samme slags mat nu som i gamle dager.

5) Våningshusene på gårdene her i Hurdal i ældre tider bestod gjerne av et stort kjøkken og en stor stue. Som regel spiste de daglig på kjøkkenet, og det gjør de også nu.

6) Ved skjeldne anledninger spiser husbandsfolket og også

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

tjenerne i stuen. F. eks. julaften og på andre store helligdager inntar de gjerne sine måltid i stuen.

7) Ved langbordet på kjøkkenet hadde de gjerne sine faste pladser. Ved den ene enden av bordet hadde som regel sjølbanden sin faste plads, for at han skulde ha god oversikt over alt som foregik ved bordet.

8) Som fast skik var det ikke akkurat at barn måtte stå ved bordet å spise, men det hendte hvis det var snauk om sitteplads at barn måtte stå ved bordet i den anledning. Barna kunne da være i alderen mellom fire og tolv år. Den skikken holdt sig ned gjennem tiden til i begyndelsen av det nittende århundre. Nu er det gjerne også sitteplads for barna ved bordet.

9) Husbondens plads ved bordet var ikke akkurat markert, men som for resten hadde han sit sete, som regel sin egen vanlige stol ved enden av bordet og denne plads måtte også gårdens folk holde höit i akt og ære. Etter langsidene ved kjökkenbordet stod det vanlig langbenker eller langkrakker, som de også hev til sitteplasser for de øvrige gårdsfolk. Denne skik med hensyn til sitteplassering under måltid ved kjökkenbordet har holdt sig for det meste til våre dager her.

10) I en moderne innredet stue nu tildags med hensyn til hederspladsen f. eks. i et gjestebudslag under måltid er alltid hederspladsen midt på langsiden av bordet. Bordet er alltid innstillt i rommet slik at husets herre har inngangen til rommet imot sig.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

3

Denne skik gjælder altid i en hvilkensomhelst anledning det enn måtte forekomme.

11) Fra de ældste tider og fremover var renslighetsforhold nok noe helt ukjendte begreper blandt den spredte befolkning det på den tid var her i vor bygd. På enkelte gårder satte de nok op en badstue så gårdens folk kunne ta sig et bad engang iblandt, men det var gjerne bestemte årstider dette blev foretat. Som fast regel skulde det vere ved vintersolverv, helst tidlig på morgenen før daglyset, måtte dette gjøres. Og så var det almindelig skik og bruk og ta et bad om våren. Da skulde en bløte av Vinterhammen, som det het. De voksne på gården benyttet da badstuen, og ungene blev skrubbet en for en i Saulaua, som de kaldte det. Saulaua var vannet i et stort kar som de først hadde badet sauen i efter vinteren før de slipte den på skogen. Dem daglig vask av hendene før måltid forekom som vanlig ikke av arbeidsfolk på gårdene. Heller ikke var det nøie med om arbeidsfolk hadde hue på under måltid. Disse folkeskikker på gårdene her holdt sig fremover til noe ut i siste halvdel av det attende århundre.

12) I ældre tider spiste alle ved bordet av samme fat eller trang, som også blev meget benyttet til hverdagsbruk her. All slags mat som blev spist med skje, enten det var gröt, velling, ertsuppe eller hvad ellers det kunne vere. De hadde også pulles melkekopp til gröten. Denne melkekopp var dreid av tre. Og den kaldte de gamle gjerne Saupbollen. Den vanlige skik var å ta en skje gröt av

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

duppe den i surmelkbollen. Noen enmannkopp blev ikke tat i bruk för bruken av kaffe tok til omkring i slutten av det attende århundre.

13) Som vanlig på en större gård hang gryten over ildstedet på peisen, og för måltid blev det öst op i fat eller traug og satt frem på bordet til gårdens arbeidsfolk. Men det hendte at det blev servert ertmelsklat steket i fett til dugurd eller til Eftasvel:n, (uttales med tykkel) et måltid mellem middag og kveldsmåltid. Denne ertmelsklat blev satt på bordet i store stekepanner på en trefjel. Var det riktig kjendte fremmed som kom til gårds unner måltid sat han eller hun gjerne med arbeidsfolket ved kjökkenbordet og fik mat, men hvis det var storfremmed som kom på besök fik som regel den mat ved eget bord.

14) Det blev meget brukt å legge fisk, sild, kjött og flesk, Sug:l, (uttales med tykk el) som disse retter i almindelighet blev kaldt, mellem flatbrödstykker når man spiste. Disse retter blev gjerne servert til middag. Det blev vanlig kaldt en Beta. Når det hendte at en og annen ved bordet gjemte igjen en riktig stor, god bit tilslut, sa de for spök at det var Bjelkubetan.

15) Det er vanlig skik og bruk både til fest og til hverdag, at man her tar sukkerbiten i munnen og drikker kaffe til.

16) For et par mannsaldrer tilbake var det vanlig og helle kaffe på skålen og drikke av den, men nu i vor tid blir dette anset her som dårlig bordskik.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

17) Omkring det siste århundreskifte begyndte folk her for det meste og ta gaflen i bruk. Før den tid blev det ikke benyttet gaffel når man spiste. I stedfor gaffel brukte man fingrene.

18) Det var ganske almindelig menn brukte bordkniven sin ved bordet. Ellers hadde de for det meste, både menn og kvinner hjemmesmidde bordkniver. Også bordkniver laget av hårdt tre, hendte at folk benyttet.

19) Hver voksen mann og kvinne hadde som regel hver sin skje. Og på skaftet av skjeen var innskåret vedkommendes navn. Skjeene blev laget av hårdt tre, vanlig lønnetre. Når folk hadde spist, slikket de ren skjeen og satte den på et bestemt sted, gjerne i en veggesprekk over bordet. Treskjeen har vært borte fra husholdningen her i aveen menneskealder, hvor det istedet har vært benyttet skjeer av forskjellig slags metal, men nu begynder folk her igjen og ta i bruk treskjeene. Med hensyn til vask av spiseskjeene kan det sies at i slutten av det forrige århundre begyndte det å bli vask av alle brukgjenstander umiddelbar måltid.

20) Da dekketøi av stentøi kom i handelen begyndte folk her og innkjøpe det. Og i slutten av forrige århundre hadde så å si alle herskiftet om fra fellesboller og trauge til talerkener og kopper av stentøi for hver enkelt mann og kvinne. Dekketøi av porselen forekom bare blandt høitstående familier på den tid.

21) Bordduk blev i gamle dager bare brukt i høitidlige anledninger. Og slik er det også her nu.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

22) Enkelte bruker voksdeck, men ellers for det meste er enten bordskiven oljet, eller bare hvitskuret. I gamle dager var bordskiven hvisskuret både på bondegårdene og så å si i alle hjem.

23) Det kunne være forskjellig slags mat som husmoren delte ut til gårdsfolket. Sjölbonden blev som regel tilgodeset först ved bordet. Ellers fik alle voksne like store portioner. Slike portioner kaldte de i gamle dager for Mörti.

24) Det kunne være både smör, ost, lompe, flatbröd og ellers enkelte matslag.

25) Alle voksne både menn og kvinner og også halvvoksne unger fik i almindelighet like store portioner.

26) Det kommer an på hvor djerve og flinke ungene er efter alderen. Men som vanlig er de i seksårsalderen når de spiser alene ved bordet. Barn unner den alderen er det gjerne moren som må ta sig av ved bordet

27) Det forekom gjerne hos familier som bodde på små pladser og fattige hjem at husmoren måtte tygge maten til de minste barna. På slike steder hadde de som regel ikke melk og lite med kokemel, og moren måtte da tygge av det hun hadde for hånden, enten det kunne være et stykke lompe eller et stykke flatbröd så dette erstattet en slags gröt eller velling til ernæring for de minste barna.

28) Ved höitidslag nærsagt i alle höver var det både i eldre tider og også nu, her almindelig at folk ved bordet sang et bordvers til Guds ære, både för og etter måltid. Men det forekom ganske almindelig både i eldre tider

6158

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

og det forekommer også nu tildags her at enten husfaren, husmoren eller også en av de andre i familien beder en stille bønn både før og efter måltid. Det er ingen væsentlig forskjell på denne skikken enten det er barn i familien eller ikke. Heller ikke er det noen forskjell om det er fremmede tilstede.

29) På storgårdene i ældre tider var det vanlig skik at fremmede leilfolk ikke skulde tale under måltid mer enn svar på tiltale enten fra sjølbonden, sjølkjæringen eller noen annen av gårdens familie. Husbonden førte gjerne ordet under måltid. Denne skik er forlengst forældet. Nu kan hvem som helst tale fritt under måltid.

30) Før i tiden blev det ansett som upassende å le ved bordet under måltid. Hvis slikt forekom blandt arbeidsfolk under måltid, sa gjerne husbanden eller husmoren at vedkommende: Lo av det vesle vettet sitt.

31) Det var også i de ældre tider likesåvel som i vor tid upassende å synge under hverdagsmåltid. Hvis slikt forekom var gjerne ordtaket: „Kjæringen viste ikke mannen sin var gal'n før han tok til å synge ved bordet når han spiste." Eller ordtaket kunne være henvendt til vedkommende som sang: „Blir du hemme i mårå? Om je kunne få kåmmi tel deg å få lært den stubben då"!

32) Slik var det før i tiden og slik er det også nu her, at hvis det ikke er helt påkrevet skal ingen gjøre opbrudd ved bordet under måltid før alle har spist.

33) Det var ikke brukelig før og heller ikke

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

6158

nu at folk i samme husstand, medregnet tjenere og annen leiehjelp, takket eller takker for maten. En skik og takke for maten hörte både i eldre tider og også nu til i anledning når det kom eller kom=mer fremmede tilgårds som blir eller blir servert mat. Og den forskjel at nu for det meste blir småbarn oplært til å takke foreldrene for maten.

34) Det kom an på hvad slags fremmed det var som kom tilgårds. Hvis det var en rekende mann eller kvinne som gik utav veien som kom tilfeldigvis innom på gården mens folk sat tilbords, kunne vedkommende f. eks. si: „Guds fred, maten er vel undt"! Men hvis det var en kjendt mann eller kvinne fra nabo=laget som tilfeldigvis kom, var det oftest vedkommende sa en spøk: „Mat må alle ha, for det er halve pöa"!

35) I eldre tider var det ikke almindelig at alle fremmed som kom tilgårds unner måltid fik sitte med å spise. Slikt forekom ytterst skjeldent. Nu tildags forekommer det i de fleste tilfelle.

36) Når f. eks. en langvisparende slikning til gårdsfamilien kommer, eller en annen som har et viktig ærind eller arbeid å utföre på gården, blir det servert mat til vedkommende hvilken tid det er på dagen.

37) I gamle tider måtte altid en fremmed gjest, især hvis han var höiere av rang ha ekstra traktement. Nu tildags er det ikke så stor skille mellom höi og lav stand blandt folk her i bygden.

6158

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

9

38) Det forekom ikke i alle tilfelle at det blev servert kaffe til de som kom tilgårds. Men en enkelt, en som husmoren kjendte godt og som hun vilde ha en prat med, kan fik gjerne en kopp kaffe. Og slik er det også nutildags her.

39) Det kommer også an på hvor høisteht gjesten er. Er det en nabo eller en fra samme grenden får han eller hun plads med ved bordet på kjökkenet. Men er det en fremmed gjest av en høiere stand blir han som regel servert i stuen. Gjesten spiser alene i stuen mens husmoren går av og til og skjenker i kaffe og ber gjesten værsågod å forsyne sig.

40) Det er god skik her at husmoren ber gjesten av og til forsyne sig.

41) Det er ikke noe fast skik her at en av familien må sitte i stuen og underholde gjesten med selskap mens han spiser. Hvis det passer sig slik, kan det være at husfaren eller en annen kan sitte i stuen mens gjesten spiser. Hvis han ikke sitter ved bordet og spiser sammen med gjesten, sitter han gjerne et stykke fra bordet med ansiktet vendt mot gjesten.

6158

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING